

Київський університет імені Бориса Грінченка

МИКИТЕНКО ВІКТОРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 377.016.011.3-057.87:81'367]:005.336.2(043.3)

**ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА У ПРОЦЕСІ
ВИВЧЕННЯ СИНТАКСИСУ В БАГАТОПРОФІЛЬНИХ КОЛЕДЖАХ**

13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова)

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ – 2018

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Київському університеті імені Бориса Грінченка, Міністерство освіти і науки України.

- Науковий керівник:** кандидат педагогічних наук, доцент
Дика Наталія Михайлівна,
Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут післядипломної педагогічної освіти,
завідувач кафедри методики мов та літератури.
- Офіційні опоненти:** доктор педагогічних наук, професор
Хом'як Іван Миколайович,
Національний університет «Острозька академія»,
завідувач кафедри української мови і літератури;
- кандидат педагогічних наук, доцент
Мордовцева Наталія Валеріївна,
ІНІ педагогіки і психології
ДЗ «Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ),
завідувач кафедри філологічних дисциплін.

Захист дисертації відбудеться «7» червня 2018 р. о 10 годині 00 хв. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.133.05 у Київському університеті імені Бориса Грінченка за адресою: 04053, м. Київ, вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Київського університету імені Бориса Грінченка за адресою: 04212, м. Київ, вул. Тимошенка, 13-Б.

Автореферат розіслано «4» травня 2018 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Р. С. Дружененко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Актуальність дослідження зумовлена концептуальними положеннями й державними вимогами до реформування мовної освіти в Україні, спрямованої на формування мовної особистості, готової до соціальної адаптації й репрезентації власної індивідуальності засобами української мови, про що зазначено в законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття), Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти, Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти, Методичних рекомендаціях щодо національно-патріотичного виховання у загальноосвітніх навчальних закладах. Випускники закладів вищої освіти мають володіти теоретичними знаннями, стійкими практичними навичками, творчими якостями й високою професійною майстерністю. В умовах сьогодення одним із провідних напрямів розвитку мовної особистості студентів багатoproфільних коледжів є надання пріоритету такій організації освітнього процесу, яка забезпечує органічну єдність змісту навчання української мови, сучасних форм, новітніх технологій і засобів оцінювання якості знань, уможлиблює суттєву індивідуалізацію і диференціацію змісту навчання, орієнтує на узагальнення, систематизацію й поглиблення знань української мови, формує вміння самостійно здобувати знання й використовувати їх у практичній діяльності. Основною метою сучасної освіти є формування в майбутнього фахівця здатності до самопізнання, саморозвитку, самовираження, самореалізації, активної діяльності.

Нині пріоритетною стає проблема формування різнобічно розвиненої особистості студента. Водночас коледж має забезпечити формування мовної особистості – людини, яка вільно й легко висловлює власні думки, виявляє високий рівень мовленнєвої культури, дбає про якість свого мовлення і його вдосконалення. Успішна участь особистості в суспільних процесах, задоволення власних практичних потреб значною мірою залежить від її здатності до ефективної комунікації.

Комунікативна спрямованість у методиці навчання української мови дає змогу реалізувати ціннісний навчальний, розвивальний і виховний аспекти української мови як навчальної дисципліни, сприяє успішному формуванню мовної особистості, яка володіє значним обсягом активного словника, розвиненим граматичним ладом, умінням користуватися синонімічними засобами, здатністю вибирати мовний засіб, що відповідає меті, умовам і змісту спілкування, надавати висловленню відповідного стилістичного забарвлення, усвідомлено добирати образні засоби, уникати помилок в усному й писемному мовленні. Робота над формуванням мовної особистості у процесі навчання синтаксису української мови має бути послідовною й базуватися на вивченні в єдності системи мовних одиниць і правил функціонування їх, реалізації мовних одиниць у мовленнєвих актах, а також активізації внутрішніх резервів студентів, тобто їхнього мислення й уже здобутих знань.

У сучасній мовознавчій науці відомі різні підходи до аналізу мовної особистості, які визначають домінантний складник цього поняття: полілектна та ідеолектна особистості (В. Нерознак), етносемантична особистість (С. Воркачов), елітарна мовна особистість (О. Сиротініна, Т. Кочеткова), семіологічна особистість (А. Баранов), мовна й мовленнєва особистості (Ю. Прохоров, Л. Клобокова), комунікативна мовна особистість (К. Седов, С. Сухих). Українські науковці також послуговуються поняттям мовної особистості й розглядають його з позицій лінгвістики та лінгводидактики (Ф. Бацевич, Л. Гнатюк, М. Іваницька, О. Кузнєна, Л. Марчук, Л. Мацько, Н. Сологуб, В. Стецій, А. Богуш, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Караман, О. Караман, Н. Мордовцева, М. Пентиліук, О. Потапенко, Т. Симоненко, О. Семеног, І. Хом'як, Г. Шелехова). Проблема методики навчання синтаксису української мови глибоко розроблена у сучасній лінгводидактиці (О. Біляєв, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Мельничайко, С. Омельчук, М. Пентиліук, К. Плиско, О. Потапенко, Л. Скуратівський, Г. Шелехова, І. Ющук, С. Яворська).

Важливими вважаємо теоретичні положення дисертацій Т. Гнаткович, І. Горошкіна, І. Кухарчук, С. Омельчука, Л. Паламар, М. Пігур, З. Столяр, Л. Струганець, О. Семеног, Т. Симоненко, Т. Ясак та ін., у яких розроблено питання пошуку й упровадження в освітній процес шляхів ефективного формування мовної особистості.

Проте окремі аспекти цієї проблеми залишилися малодослідженими; додаткового вивчення потребують питання змісту, форм, прийомів і методів формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису української мови. Отже, соціальна значущість оволодіння студентами багатoproфільних коледжів ключовими компетентностями, вміннями й навичками самостійного опанування і засвоєння знань, світові тенденції розвитку сучасної науки, процеси оновлення системи освіти в Україні й виникнення нових педагогічних парадигм, недостатня розробленість обраної проблеми в сучасній лінгводидактиці зумовили вибір теми ***«Формування мовної особистості студента у процесі вивчення синтаксису в багатoproфільних коледжах»***.

Зв'язок теми дисертації з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до наукової теми Київського університету імені Бориса Грінченка «Філософські, освітологічні та методичні засади компетентнісної особистісно-професійної багатoproфільної університетської освіти» (державний реєстраційний № 0110 U 006274), а також узгоджено із темою кафедри української мови Інституту філології «Лінгводидактичні засади формування мовної особистості в навчальних закладах різних типів». Тему наукового дослідження затверджено вченою радою Київського університету імені Бориса Грінченка (протокол № 12 від 26.11.2015 р.) й узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки та психології України (протокол № 8 від 15.12.2015 р.).

Мета дослідження полягає в розробленні науково обґрунтованої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах та експериментальній перевірці її ефективності.

Досягнення поставленої мети потребувало розв'язання таких **завдань**:

1. Уточнити змістові характеристики провідних дефініцій дослідження.
2. З'ясувати стан досліджуваної проблеми в лінгвістичній, психолінгвістичній, педагогічній, методичній літературі й практиці навчання синтаксису в багатопрофільних коледжах.
3. Проаналізувати зміст чинних програм, підручників, посібників з української мови, наукових праць і дисертацій щодо висвітлення в них проблеми дослідження.
4. Визначити критерії, показники й рівні сформованості мовної особистості студента багатопрофільного коледжу в процесі навчання синтаксису.
5. Розробити методику формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатопрофільних коледжах та експериментально перевірити її ефективність.

Об'єкт дослідження – процес навчання української мови студентів багатопрофільних коледжів.

Предмет дослідження – методика формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатопрофільних коледжах.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять концептуальні засади теорії наукового пізнання; філософії освіти; єдності мови, мовлення, мислення; законодавчі акти й сучасні концепції з проблем мовної освіти в Україні; положення лінгвістичної, психологічної й педагогічної наук про мовленнєву діяльність (В. Андрущенко, Ф. Бацевич, І. Вихованець, М. Вінтонів, С. Єрмоленко, А. Загнітко, Ю. Караулов, В. Кремень, Л. Мацько, В. Огнев'юк, М. Плющ, М. Степаненко, О. Стишов та ін.); сучасні психолого-педагогічні теорії про взаємозв'язок навчання, виховання й розвиток особистості (Ю. Бабанський, Л. Виготський, Д. Ельконін, І. Зимня, Г. Костюк, О. О. Леонтьєв, І. Синиця, С. Рубінштейн та ін.); дослідження дидактів і лінгводидактів із проблем удосконалення змісту мовної освіти та оптимізації освітнього процесу (А. Богуш, З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, Р. Дружененко, С. Караман, О. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, Л. Мацько, Л. Мамчур, Н. Мордовцева, С. Омельчук, М. Пентилюк, Т. Симоненко, О. Семенов, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.); положення про організацію освітнього процесу в закладах вищої освіти (А. Алексюк, Л. Артемова, В. Гладуш, А. Кузьмінський, Г. Лисенко, В. Омеляненко, М. Фіцула та ін.); основні положення педагогічної синергетики (В. Буданов, М. Весна, О. Вознюк, О. Дубасенюк, В. Ільїн, В. Кремень, Т. Новаченко, В. Цикін, В. Шконда та ін.); дослідження про лінгводидактичні особливості навчання синтаксису української мови (О. Біляєв, Т. Гнаткович, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Мельничайко, С. Омельчук, М. Пентилюк, К. Плиско, Г. Шелехова, І. Ющук та ін.).

Для розв'язання поставлених завдань і експериментальної перевірки розробленої методики в дослідженні використано такі методи:

- **теоретичні** – вивчення нормативних документів і праць із проблем вищої освіти, аналіз і синтез досягнень лінгвістичної, лінгводидактичної, психологічної,

педагогічної наук із проблеми формування мовної особистості студента багатoproфільних коледжів, що дало можливість уточнити сутність провідних дефініцій дослідження відповідно до його об'єкта й предмета; логіко-теоретичний аналіз змісту програм і підручників щодо наявності в них орієнтації на міждисциплінарні зв'язки в навчанні синтаксису української мови для визначення реального стану роботи з удосконалення мовної особистості студента; теоретичне моделювання, на основі якого обґрунтовано структуру мовної особистості; установлення рівнів і розроблення критеріїв і показників сформованості мовної особистості студента; синтез, порівняння, зіставлення, класифікація, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних, покладених в основу розроблення змісту й методики формування мовної особистості студента багатoproфільних коледжів під час навчання синтаксису української мови;

- **емпіричні** – спостереження за освітнім процесом для збору первинної інформації щодо досліджуваної проблеми; вивчення й узагальнення передового досвіду роботи викладачів-словесників над процесом формування мовної особистості студента, з'ясування шляхів підвищення рівня сформованості мовної особистості, виявлення основних чинників, що сприяють розвитку мовної особистості студента в процесі навчання синтаксису української мови; бесіди з викладачами й студентами, анкетування, тестування; класифікація помилок, допущених у творчих роботах для визначення рівнів сформованості мовної особистості студента; педагогічний експеримент для перевірки ефективності розробленої методики формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису.

- **методи статистичного оброблення** – застосування для опрацювання здобутих даних і встановлення статистичної значущості результатів дослідження та якісно-кількісної їх інтерпретації.

Експериментальна база дослідження. Дослідно-експериментальну роботу здійснено на базі вищих навчальних закладів України I-II рівнів акредитації. Результати дослідження впроваджено в освітній процес Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка (акт № 189 від 03.08.2017), Коледжу Київського міжнародного університету (довідка № 34 від 26.05.2016), Коледжу економіки, права та інформаційних технологій Університету економіки та права «КРОК» (довідка № 6 від 27.05.2016), Коломийського коледжу Інституту управління природними ресурсами (довідка № 68-016 від 12.06.2016), Комунального вищого навчального закладу Київської обласної ради «Богуславський гуманітарний коледж імені І.С. Нечуя-Левицького» (довідка № 31 від 20.05.2017).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше обґрунтовано* теоретичні основи формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах з урахуванням особистісно орієнтованого, комунікативно-діяльнісного, компетентнісного, проблемного, соціокультурного, текстоцентричного, синергетичного підходів; *уточнено й конкретизовано* сутність

базових понять «мовна особистість студента багатoproфiльного коледжу», «iнтеграцiя пiдходiв до формування мовної особистостi студента багатoproфiльного коледжу»; *визначено* рiвнi сформованостi мовної особистостi студента (низький, середнiй, достатнiй, високий); *удосконалено* форми, методи, прийоми i засоби навчання української мови студентiв багатoproфiльних коледжiв; *розроблено* методикy формування мовної особистостi студента у процесi навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах. Подальшого розвитку набули теорiя i практика роботи над формуванням професiйної комунікативної компетентностi як основи становлення мовної особистостi студента багатoproфiльного коледжу.

Практичне значення дослідження визначається спрямованістю на вдосконалення мовно-мовленнєвих, когнітивно-діяльнісних i комунікативних умiнь i навичок студентiв у процесi навчання синтаксису української мови. Запропонована методика формування мовної особистостi студента у процесi навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах може бути використана для створення навчально-методичних посiбникiв iз синтаксису української мови, удосконалення змiсту чинних програм i пiдручникiв, у практичнiй діяльностi викладачiв, пiдготовцi спецкурсiв i спецсеминарiв для студентiв вищих навчальних закладiв I-II рiвнiв акредитацiї, а також практичних занять iз методики навчання української мови у закладах вищої освiти.

Апробацiя результатiв дослідження. Основнi положення дослідження обговорювалися на засiданнях циклової комiсії видавничої справи, культури та української фiлології Унiверситетського коледжу, на засiданнях кафедри української мови Інституту фiлології Київського унiверситету iменi Бориса Грінченка, висвітлено в доповідях i виступах на науково-практичних конференцiях рiзних рiвнiв: *мiжнародних*: «Achievement of high school» (Софiя, 2014), «Фiлологiчні науки: iсторiя, сучасний стан та перспективи досліджень» (Львiв, 2014), «Сучасна фiлологiя: теорiя i практика» (Одеса, 2014), «Cutting-edge science» (Sheffield, 2015), «Сучаснi науковi дослідження представникiв фiлологiчних наук та їхнiй вплив на розвиток мови та лiтератури» (Львiв, 2015); *всеукраїнських*: «Дослідження молодих учених у контекстi розвитку сучасної науки» (Київ, 2012), «Формування мовної особистостi iнформацiйної доби» (Київ, 2017).

Публікації. Результати дослідження вiдображено в 14 одноосiбних публікацiях, iз них: 6 – у наукових фахових виданнях України; 1 – у зарубiжному науковому виданнi; 1 – у науковому виданнi, внесеному до мiжнародних каталогiв наукових видань i наукометричних баз: РИНЦ, ScholarGoogle, OAJI, CiteFactor, Research Bible, Index Copernicus; 4 – у збiрниках матерiалiв науково-практичних конференцiй, 2 – у зарубiжних.

Структура дисертацiї. Дисертацiя складається зi вступу, трьох роздiлiв, висновкiв, списку використаних джерел (333 найменування, з них 8 – англійською мовою), 7 додаткiв. Робота мiстить 13 таблиць, 16 рисункiв. Загальний обсяг роботи становить 297 сторiнки. Основний текст викладено на 205 сторiнках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, охарактеризовано методи дослідження, з'ясовано наукову новизну, теоретичне й практичне значення одержаних результатів, вміщено відомості про апробацію результатів, окреслено структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі – **«Теоретичні основи формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису»** – уточнено змістові характеристики провідних дефініцій дослідження; обґрунтовано сутність понять «мовна особистість студента багатoproфільного коледжу», «інтеграція підходів до формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах», описано психолого-педагогічні передумови формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу у процесі навчання синтаксису; схарактеризовано лінгвістичні й лінгводидактичні особливості формування мовної особистості студента.

Аналіз і синтез лінгвістичної, психолінгвістичної, соціолінгвістичної, лінгвокультурної, літературознавчої, лінгводидактичної літератури засвідчує, що значна частина наукових розвідок відбиває пошуки ефективних шляхів (технологій, окремих методів, прийомів, засобів) формування мовної особистості й багатоаспектність підходів до уточнення та конкретизації окресленого поняття.

Для успішного формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу ми спиралися на студії відомих психологів, психолінгвістів і дидактів про особливості формування особистості на різних вікових етапах (І. Жинкін, Л. Виготський), про діяльність як основу особистості (Г. Костюк), зв'язок особистості з природнім середовищем (Б. Анан'єв), особистість, яка розвивається у творчості (О. О. Леонтьєв), структуру особистості (С. Максименко, С. Рубінштейн), психологічні чинники в освітньому процесі (І. Давидов).

Студіювання психолого-педагогічної літератури дало змогу визначити положення, що мають важливе значення для формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах. Зокрема враховано, що в студентів багатoproфільного коледжу активно формується абстрактне мислення, уміння узагальнювати, здійснювати логічні операції, міркування й умовиводи, що сприяє активізації пізнавальної діяльності, з урахуванням мисленнєвих дій, що лежать в основі освітнього процесу студентів багатoproфільних коледжів.

З'ясовано, що мовну особистість у сучасній лінгводидактиці (З. Бакум, М. Вашуленко, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Караман, Л. Мацько, Л. Мамчур, А. Нікітіна, С. Омельчук, Л. Паламар, М. Пентиліук, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.) розглядають як узагальнений образ носія ключових, предметних, наскрізних компетентностей. У дослідженні поняття *«мовна особистість студента багатoproфільного коледжу»* тлумачимо як надскладне системне утворення, що характеризується здатністю до саморозвитку й самовдосконалення, із сукупністю ключових і предметних

компетентностей, визначених загальними вимогами до мовної освіти молодших спеціалістів; як мобільну особистість, діяльність якої спрямовано на формування емоційно-ціннісних орієнтацій, тобто усвідомлення, сприймання, осмислення й застосування здобутих знань, набутих умінь і навичок в умовах конкретної ситуації. Загальноосвітній курс української мови в багатoproфільному коледжі покликаний забезпечити формування фундаменту для подальшого комунікативно-професійного розвитку *вербально-граматичного* (розширення знань про синтаксичні одиниці, конструкції, явища, засоби вираження синтаксичних зв'язків, семантико-синтаксичних відношень достатньою мірою для забезпечення вільної мовленнєвої реалізації особистості у виробничих ситуаціях), *когнітивного* (готовність користуватися поняттями, знаходити, вибирати, відшуковувати, розуміти, усвідомлювати, переробляти інформацію із запропонованих текстів, готовність обґрунтовувати, аргументувати, розгортати аргументацію, здатність до інтерпретації та імпровізації, розвиток мовної свідомості особистості, формування інваріативного складника її мовної картини світу для успішної самоідентифікації у міжкультурній комунікації майбутньої професійної діяльності) і *прагматичного* (забезпечення достатнього рівня розвитку комунікативних стратегій і тактик особистості, готовності цілеспрямовано керувати синтаксичними засобами мови, досягати за їх допомоги мотив-мети у процесі прилюдного виступу для оптимального розв'язання комунікативних ситуацій, пов'язаних із майбутньою професійною сферою) рівнів такої особистості.

У результаті теоретичного осмислення наявних педагогічних підходів до навчання української мови, і синтаксису зокрема, у багатoproфільному коледжі зроблено висновок, що формування мовної особистості студента в процесі навчання синтаксису має здійснюватися на засадах інтеграції традиційних та інноваційних підходів. У дослідженні поняття *«інтеграція підходів до формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису»* тлумачимо як органічне поєднання низки принципів, підходів, педагогічних технологій, методів, прийомів і засобів навчання з урахуванням необхідності формування й удосконалення ключових і предметних компетентностей, визнаючи домінуюльним аспектом розвиток синтаксичних умінь і навичок на функційно-стилістичній основі.

Установлено, що диференційною ознакою загальноосвітньої мовної підготовки в багатoproфільному коледжі є навчання синтаксичної теорії академічного рівня й спрямування його на формування конкурентоспроможної різнобічно розвиненої мовної особистості майбутнього фахівця. Узагальнення й систематизація раніше здобутих синтаксичних знань відбувається з урахуванням сучасних лінгвістичних концепцій (зокрема функційної стилістики, лінгвопрагматики, комунікативної лінгвістики, когнітивної лінгвістики), що забезпечує реалізацію принципу науковості в освітньому процесі вищої школи.

З'ясовано, що проблема формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису пов'язана з новітніми тенденціями перебудови освітнього процесу в Україні, зокрема з необхідністю

посилення практичного спрямування змісту навчання мови, формування в студентів уміння здобувати інформацію, обробляти її й користуватися нею. У роботі враховано здобутки сучасних лінгводидактів щодо проблеми реалізації підходів до навчання синтаксису української мови (Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, С. Єрмоленко, О. Караман, С. Караман, Л. Мацько, Л. Мамчур, Н. Мордовцева, С. Омельчук, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, Г. Шелехова та ін.). Встановлено, що формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатопрофільних коледжах на засадах особистісно орієнтованого, компетентнісного, комунікативно-діяльнісного, проблемного, функційно-стилістичного, текстоцентричного, синергетичного підходів забезпечує розвиток наукової інтуїції, критичного й креативного мислення, індивідуальних здібностей, дослідницьких навичок студентів, творчого підходу до сприймання синтаксичних знань і практичного застосування їх у процесі реалізації поставлених завдань, сприяє підготовці ініціативних фахівців.

На основі вивчення й аналізу науково-методичної літератури визначено такі лінгводидактичні умови реалізації інтеграції підходів до формування мовної особистості студента багатопрофільного коледжу в процесі навчання синтаксису: надання пріоритету в навчанні синтаксису комунікативним засадам, що сприяє розвитку вмінь грамотно будувати й використовувати в мовленні синтаксичні конструкції різних типів залежно від умов конкретної ситуації спілкування; посилення функційно-стилістичної спрямованості в розгляді синтаксичних одиниць під час вивчення теоретичного матеріалу; вивчення синтаксичних одиниць у єдності їх змісту, форми, функцій і взаємозв'язків з іншими мовними одиницями, що забезпечує формування цілісної мовної картини світу й свідоме оволодіння мовою; створення системи вправ і завдань до всіх розділів з синтаксису як складника змістового наповнення курсу української мови, загальноосвітнього компонента в підготовці молодших спеціалістів.

Для організації ефективного навчання в багатопрофільному коледжі враховано принципи, оптимальні форми, методи, прийоми і засоби навчання, що ґрунтуються на здобутках української лінгводидактики (О. Біляєв, З. Бакум, А. Богуш, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, М. Мацько, С. Омельчук, М. Пентилюк, Т. Симоненко, І. Хом'як, Н. Дика, Н. Мордовцева). У роботі виокремлено: *загальнодидактичні* (науковості, проблемності, зв'язку теорії з практикою, наочності), *лінгводидактичні* (системності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над пунктуаційними помилками, комунікативного й функційно-стилістичного спрямування у навчанні мови), і *власне методичні* принципи навчання синтаксису української мови (зв'язку навчання синтаксису з фонетикою, орфоепією, лексикою, орфографією, словотвором, морфологією української мови; зв'язку навчання синтаксису з розвитком зв'язного мовлення; зіставлення семантики речення і його структури тощо).

Аналіз методичної літератури засвідчив, що для ефективного формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах ефективними є такі **форми** організації навчальної діяльності (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота), **методи** навчання синтаксису української мови (бесіда, спостереження над мовним матеріалом, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя) і **засоби** навчання (підручники, електронні посібники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації тощо).

У дослідженні обґрунтовано необхідність урахування загальних лінгводидактичних особливостей перебігу процесу формування мовної особистості і встановлено, що орієнтація на комплексний розвиток усіх її складників компетентностей, оптимальний добір ефективних методів, прийомів і засобів, а також урахування профільної спеціалізації студентів сприятимуть формуванню мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах.

У другому розділі – «Теорія і практика роботи над формуванням мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису» – проаналізовано навчальні програми, підручники, посібники, збірки наукових праць і дисертації з досліджуваної проблеми, вивчено й узагальнено практику формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах, визначено критерії, показники й рівні сформованості мовної особистості студента.

Аналіз змісту чинного навчально-методичного забезпечення з української мови для студентів вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації в аспекті обраної проблеми показав, що зміст навчальних програм упродовж останнього десятиріччя істотно не змінювався, відтак загальноосвітній курс української мови відповідає вимогам чинної навчальної програми для вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, що здійснюють підготовку молодших спеціалістів на основі базової загальної середньої освіти (укладачі – Т. Антонюк, Л. Ковалевська, А. Кабаненко, 2010 рік). Це дало змогу дійти висновку про недостатній рівень розробленості проблеми формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільному коледжі й про доцільність розроблення методики експериментального навчання.

Установлено, що підручники із загальноосвітнього курсу української мови, затверджені Міністерством освіти і науки України і призначені спеціально для багатoproфільних коледжів відсутні, а в освітньому процесі використовуються підручники української мови для 11 класів загальноосвітніх навчальних закладів.

Спостереження за освітнім процесом у багатoproфільних коледжах, анкетування, бесіди з викладачами й студентами, аналіз студентських контрольних і творчих робіт, систематичне ознайомлення з рівнем усного й писемного мовлення студентів, фронтальне опитування, виконання вправ і завдань дали змогу

констатувати, що формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису розглядається, щоправда епізодично.

На констатувальному етапі педагогічного експерименту встановлено необхідність проведення додаткової підготовчої роботи з викладачами для успішного забезпечення ними формувального етапу, оскільки вони недостатньо обізнані з теорією про мовну особистість, а відповідно, їм важко зосередитися в практичній діяльності на проблемах формування мовної особистості студента.

Дехто з викладачів пов'язував мовну особистість з активною громадянською позицією, знанням історії України та зацікавленістю мистецтвом (21,4 %). Були й такі, хто зауважував, що термін недостатньо зрозумілий (10,7 %). Для діагностування рівнів сформованості мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах і здобуття вірогідних результатів під час констатувального етапу педагогічного експерименту було використано різноманітні форми й способи перевірки. Із 37 опитаних лише 17,9 % змогли чітко відповісти на запитання, а решта відчували труднощі у процесі відповідей. Зокрема, більшість (50 %) запропонованих тлумачень зводилась до людини, яка поважає й цінує державну мову.

На основі перевірки й аналізу результатів зрізових робіт було визначено критерії (*вербально-граматичний, когнітивний, прагматичний*), яким відповідали показники та рівні (високий, достатній, середній, низький) сформованості мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах.

Вербально-граматичний критерій відображає вміння мовної особистості будувати структурно-виправдані синтаксичні конструкції залежно від їхнього семантичного навантаження, правильно інтонувати речення, визначати їхні стилістичні функції тощо; *когнітивний* – реалізується через уміння мовної особистості сприймати, розуміти й створювати мовленнєві висловлення залежно від їхньої формально-синтаксичної й семантичної будови, відтворювати за допомогою їх цілісну мовну картину світу на тлі соціально-культурних процесів, з урахуванням власної національної ідентичності; *прагматичний* – свідчить про вміння мовної особистості комунікативно виправдано використовувати синтаксичні конструкції з урахуванням конкретної мовленнєвої ситуації, залежно від комунікативного наміру й мети спілкування.

Під час добору вправ і завдань для визначення рівнів сформованості мовної особистості студентів у процесі навчання синтаксису ми керувалися окресленими критеріями, що визначалися за такими показниками: уміння розрізняти різні синтаксичні одиниці й виявляти їх у тексті, характеризувати їх структурні та семантико-синтаксичні особливості, аналізувати й оцінювати стилістичні функції речень у текстах різних жанрів і стилів мовлення, використовувати виражальні можливості синтаксичних синонімів у висловленнях на певну морально-етичну тему; давати лаконічні й змістовні відповіді на поставлені запитання; аналізувати, порівнювати, зіставляти, систематизувати та узагальнювати відомості про лінгвістичні й екстралінгвістичні явища; виявляти активність і креативність у

процесі навчально-пізнавальної діяльності, уміння критично осмислювати отриману інформацію, самостійність, мовне чуття.

Показники рівнів сформованості мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах подано у таблиці 1.

Таблиця 1

**Рівні сформованості мовної особистості студента у процесі навчання
синтаксису в багатoproфільних коледжах**

		Рівні	Високий		Достатній		Середній		Низький	
		Групи	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
		Критерії								
№ з/п	Заг. кільк. студ.	Кількість студентів / у відсотках %								
1	303	Загалом	7/ 2.31	6/ 1.98	23/ 7.59	26/ 8.58	94/ 31.02	89/ 29.37	28/ 9.24	30/ 9.9
	ЕГ – 152 КГ – 151	Вербально-граматичний	78/ 51.31	69/ 45.69	52/ 34.21	54/ 35.76	18/ 11.84	19/ 12.58	4/ 2.63	9/ 5.96
		Когнітивний	61/ 40.13	65/ 43.04	58/ 38.15	55/ 36.42	21/ 13.81	28/ 18.54	12/ 7.89	3/ 1.98
		Прагматичний	23/ 15.13	21/ 13.9	34/ 22.36	28/ 18.54	42/ 27.63	44/ 29.13	53/ 34.86	58/ 38.41
2	169	Загалом	1/ 0.59	2/ 1.18	14/ 8.28	11/ 6.5	21/ 12.42	19/ 11.24	48/ 28.4	53/ 31.36
	ЕГ – 84 КГ – 85	Вербально-граматичний	35/ 41.66	32/ 37.64	28/ 33.33	25/ 29.41	8/ 9.52	9/ 10.58	13/ 15.47	19/ 22.35
		Когнітивний	23/ 27.38	21/ 24.7	26/ 30.95	27/ 31.76	17/ 20.23	19/ 22.35	18/ 21.42	18/ 21.17
		Прагматичний	18/ 21.42	16/ 18.82	20/ 23.8	21/ 24.7	15/ 17.85	15/ 17.64	31/ 36.9	33/ 38.82
3	221	Загалом	10/ 4.52	9/ 4.07	38/ 17.19	40/ 18.09	41/ 18.55	36/ 16.28	22/ 9.95	25/ 11.31
	ЕГ – 111 КГ – 110	Вербально-граматичний	64/ 57.65	61/ 55.45	32/ 28.82	29/ 26.36	8/ 7.2	6/ 5.45	7/ 6.3	14/ 12.72
		Когнітивний	42/ 37.83	45/ 40.9	28/ 25.22	26/ 23.63	22/ 19.81	24/ 21.81	19/ 17.11	15/ 13.63
		Прагматичний	17/ 15.31	19/ 17.27	21/ 18.91	23/ 20.9	47/ 42.34	42/ 38.18	26/ 23.42	26/ 23.63
4	90	Загалом	4/ 4.44	3/ 3.33	9/ 10	8/ 8.88	11/ 12.22	10/ 11.11	21/ 23.33	24/ 26.66
	ЕГ – 45 КГ – 45	Вербально-граматичний	12/ 26.66	9/ 20	11/ 24.44	15/ 33.33	14/ 31.11	14/ 31.11	8/ 17.77	7/ 15.55
		Когнітивний	6/ 13.33	5/ 11.11	7/ 15.55	6/ 13.33	10/ 22.22	11/ 24.44	22/ 48.88	23/ 51.11
		Прагматичний	1/ 2.22	2/ 4.44	2/ 4.44	4/ 8.88	8/ 17.77	8/ 17.77	34/ 75.55	31/ 68.88
5	86	Загалом	2/ 2.32	1/ 1.16	3/ 3.48	3/ 3.48	14/ 16.27	17/ 19.76	24/ 27.9	22/ 25.58
	ЕГ – 42 КГ – 44	Вербально-граматичний	11/ 26.19	13/ 29.54	16/ 38.09	14/ 31.81	12/ 28.57	10/ 22.72	3/ 7.14	7/ 15.9
		Когнітивний	8/ 19.04	7/ 15.9	9/ 21.42	8/ 18.18	17/ 40.47	15/ 34.09	8/ 19.04	14/ 31.81
		Прагматичний	3/ 7.14	2/ 4.54	4/ 9.52	2/ 4.54	12/ 28.57	11/ 25	23/ 54.76	29/ 65.9

Здобуті результати констатувального зрізу засвідчили, що типовими недоліками відповідей студентів (з огляду на специфіку нашого дослідження, тобто беручи до уваги синтаксичні, пунктуаційні й змістові помилки), можна вважати такі: синтаксично неправильно побудоване або недоцільне за змістом уточнення; уживання значної кількості недоречних вставних слів і словосполучень (слів-паразитів) у процесі створення власного висловлення; стереотипність використаних етикетних формул під час побудови діалогу; пропуск тире між підметом і присудком; пропуск тире замість вилученого слова / слів; невідокремлення вставних слів розділовими знаками; уживання неправильної або недоречної граматичної форми звертання; значна кількість семантично невиправданих повторів окремих слів; уживання граматично незавершених речень, особливо в діалогічному мовленні; використання недоречної відмінкової форми слова / слів (помилки у побудові словосполучень із керуванням); відсутність достатньої аргументації власної думки тощо.

Підкреслено, що початковий рівень вищої освіти знаходиться ще на стадії становлення у зв'язку з реформуванням системи освіти в Україні загалом, тож деякі питання потребують ще ґрунтовного доопрацювання, що дало змогу констатувати потребу в теоретичному обґрунтуванні й розробленні методики формування мовної особистості студента в процесі навчання синтаксису української мови у багатoproфільних коледжах.

У третьому розділі – **«Експериментально-дослідне навчання за розробленою методикою і його результати»** – визначено зміст, мету, завдання експериментального навчання; описано й проаналізовано перебіг і результати формувального й контрольного етапів педагогічного експерименту; описано етапи та результати експериментального навчання; доведено ефективність розробленої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах.

Мета експериментального навчання полягала в розробленні науково обґрунтованої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах. Відповідно до завдань і змісту власне формувального етапу педагогічного експерименту й на основі здобутих даних констатувального етапу в процесі формування мовної особистості студента під час навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах було виокремлено чотири етапи (*мотиваційно-пізнавальний, продуктивно-конструктивний, творчо-репрезентаційний, корекційно-оцінювальний*).

I етап (*мотиваційно-пізнавальний*) мав на меті актуалізувати попередньо здобуті студентами знання, підкреслити єдність їх із виучуванням матеріалом, мотивувати до роботи над подальшим удосконаленням власного мовлення. На цьому етапі студенти повторювали раніше вивчений матеріал, відстежували зв'язки синтаксису з іншими розділами мовознавства, опановували загальні вимоги до побудови власного висловлення, вчилися аналізувати роль синтаксичних конструкцій у правильності власного мовлення, прагнули досягти кінцевої мети –

створення проекту вдосконалення власного мовлення. Домінантними на цьому етапі були репродуктивні вправи й завдання.

II етап (*продуктивно-конструктивний*) передбачав поступове узагальнення, систематизацію й розширення обсягу знань студентів про виучувані синтаксичні одиниці та явища, їх стилістичні функції й можливості. Акцентувалася увага на розвиток критичного мислення, у зв'язку з цим робота зі студентами була спрямована на аналіз, порівняння й зіставлення мовних явищ, узагальнення та синтез теоретичного матеріалу з синтаксису, експериментування, конструювання й моделювання синтаксичних одиниць. Студенти вдосконалювали свої вміння робити припущення й добирати переконливі аргументи на підтвердження висловлених тез, критично оцінювати сприйняту інформацію, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи уявленнями і поняттями лінгвістичного й екстралінгвістичного плану. Провідним на цьому етапі був дослідницький метод навчання, у процесі реалізації якого за основу було взято класифікацію дослідницьких вправ і завдань.

На III етапі (*творчо-репрезентаційному*) здійснювалася підготовка студентів до захисту проектів удосконалення власного мовлення. На цьому етапі перевага віддавалася вправам і завданням творчого характеру, розвитку в студентів умінь репрезентувати себе й свої здобутки в аудиторії. Чільне місце відведено самостійній роботі студентів, а також позааудиторній роботі із ними. Студенти залучалися до загальноуніверситетських наукових заходів; організовували міні-конференції й круглі столи, присвячені різним проблемам мовознавства; брали участь у лінгвістичних іграх, квестах, змаганнях тощо. Після кожного заходу відбувалось обговорення позитивних і негативних аспектів у публічних виступах студентів.

IV етап (*корекційно-оцінювальний*) мав на меті перевірку дієвості експериментальної методики й підтвердження ефективності використаних форм, методів, прийомів і засобів для досягнення окресленого в дослідженні результату – сформованості мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису. На цьому етапі проводилися діагностичні зрізи у формах, передбачених чинною навчальною програмою (тестування, переказ, твір-роздум), що дало змогу оперативно виявляти й вчасно заповнювати прогалини у знаннях студентів, акцентувати увагу на розвиток певних компетентностей. Студенти захищали проекти вдосконалення власного мовлення, готувалися до державної підсумкової атестації з української мови, результати якої засвідчили ефективність запропонованої методики.

У процесі розроблення експериментальної методики ми спиралися на *загальнодидактичні принципи* навчання (А. Алексюк, Ф. Буслаєв, І. Зязюн, Я. Коменський, В. Кремень, В. Кузьменко, О. Семенов, К. Ушинський та ін.): науковості, доступності, проблемності, зв'язку теорії з практикою, наочності, міцності засвоєння знань, умінь, навичок, урахування вікових та індивідуальних особливостей студентів; *лінгводидактичні принципи* (З. Бакум, О. Біляєв, Н. Голуб, О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, О. Копусь, В. Мельничайко,

М. Пентилюк, К. Плиско, Т. Симоненко, І. Хом'як та ін.): системності й послідовності, пізнавально-практичної спрямованості навчання, правильної організації роботи над пунктуаційними помилками, комунікативного й функційно-стилістичного спрямування у вивченні мови; *власне методичні* (специфічні) принципи навчання (О. Горошкіна, Н. Дика, О. Караман, С. Караман, Г. Шелехова та ін.): зв'язку навчання синтаксису з фонетикою, орфоєпією, лексикою, орфографією, словотвором, морфологією української мови; зв'язку навчання синтаксису з розвитком мовлення; зіставлення семантики речення і його структури; *синергетичні принципи* (О. Вознюк, В. Кремень та ін.): відкритості, біфуркаційності, ієрархічності, нелінійності, емерджентності, атракторності.

На основі виокремлених принципів було визначено пріоритетні підходи до організації експериментального навчання: *особистісно орієнтований, компетентнісний, комунікативно-діяльнісний, проблемний, функційно-стилістичний, соціокультурний, текстоцентричний, синергетичний*.

Формування мовної особистості студента під час навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах забезпечувався використанням форм (навчальні заняття, фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота), методів (бесіда, спостереження над мовним матеріалом, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя), прийомів і засобів навчання (підручники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, електронні посібники, мультимедійні презентації, інтернет-ресурси тощо). З-поміж методів і прийомів навчання ефективними виявилися: аналіз семантико-синтаксичних відношень у словосполученнях і реченнях; спостереження за функційними особливостями різних синтаксичних конструкцій, їх стилістичною маркованістю в текстах різних стилів і жанрів; моделювання, порівняння, зіставлення, редагування синтаксичних одиниць; продукування власних висловлень; проблемні, творчі завдання. Успішному формуванню мовної особистості студента багатoproфільного коледжу сприяло використання й інтерактивних методів: мозкового штурму, подіумної дискусії, дискусії-симпозіуму, ситуативне моделювання, методу проєктів; формування емоційно-ціннісних орієнтацій, тобто усвідомлення, сприймання, осмислення й застосування знань (робота в парах, малих групах, розігрування ситуації за ролями тощо); організація рефлексії пізнавальної діяльності, тобто систематизація засвоєного матеріалу, застосування здобутих знань і набутих умінь в умовах конкретної ситуації спілкування.

Реалізація експериментальної методики значною мірою забезпечувалася системою вправ, що мала узагальнений характер і спиралася на найбільш поширені в лінгводидактиці класифікації (З. Бакум, О. Біляєв, О. Горошкіна, Т. Груба, Н. Дика, С. Караман, О. Копусь, О. Кучерук, С. Омельчук, М. Пентилюк, Г. Шелехова та ін.). під час її розроблення було враховано мету й етапи експерименту, критерії, показники й рівні сформованості мовної особистості студента під час навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах.

Рис. 1. Лінгводидактична модель формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах

Найбільш ефективним для формування вербально-граматичного рівня мовної особистості виявилось використання репродуктивних (актуалізували раніше здобуті знання, сприяли усвідомленню цінності попередньо здобутого досвіду, формуванню вміння аналізувати мовлення один одного з урахуванням орфоепічних, орфографічних, лексичних, граматичних та стилістичних норм сучасної української літературної мови), конструктивних (сприяли розширенню обсягу знань про просте і складне речення та їх види, однорідні члени речення, речення зі вставними словами, відомості про відокремлені та уточнювальні члени речення, пряму мову, удосконаленню вмінь добирати пунктограми у процесі написання творчих робіт згідно з пунктуаційними нормами української мови, поповненню мовлення синтаксичними синонімами) і дослідницьких вправ (забезпечували глибше проникнення у сутність синтаксичних явищ, розуміння їх здатності до взаємозаміни, межі стилістичних можливостей, сприяли розвитку вміння зіставляти, порівнювати, моделювати, редагувати речення різних типів, схематично відтворювати їхню структуру); для формування когнітивного рівня – когнітивно-діяльнісних (вимагали від студентів сприймання, усвідомлення і фіксування в пам'яті здобутої інформації, групування синтаксичних явищ за вказаними ознаками, знаходження в тексті ключових слів), когнітивно-пошукових (передбачали аналіз, узагальнення, конкретизацію, синтез, експериментування, формулювання висновків за аналогією, оволодіння вмінням критично оцінювати сприйняту інформацію, а також спростовувати хибні твердження, оперуючи уявленнями і поняттями лінгвістичного й позалінгвістичного плану), когнітивно-творчих вправ і завдань (актуалізували інтелектуальну необхідність у творчому застосуванні знань, використанні їх у новій мовленнєвій ситуації, спонукали висловлювати власну думку, свідомо використовувати різні синтаксичні конструкції у мовленні); для формування прагматичного рівня – проблемно-пошукові (забезпечували потребу у пошуку оптимального розв'язання проблеми, доборі найбільш доцільних синтаксичних структур відповідно до комунікативної мети), проблемно-ситуативні (формували уміння комунікативно виправдано використовувати засвоєні синтаксичні одиниці у стандартних та не стандартних мовленнєвих ситуаціях) й творчо-комунікативні вправи (передбачали розвиток умінь аргументовано висловлювати власні думки, досягати комунікативного наміру, розпізнавати прагматичні наміри співрозмовника, прогнозувати мовленнєві вчинки тощо).

Вагоме значення в організації експериментального навчання було надано реалізації синергетичного ефекту педагогічних технологій, досягнення якого ґрунтувалося на органічному поєднанні методів різних технологій, що сприяло розширенню інструменталізації викладачів (особистісно орієнтована технологія, випереджального навчання, дослідницького навчання, групового навчання, інтерактивні технології, проектна технологія).

Елементи розробленої методики були апробовані в межах таких нормативних дисциплін: «Українська мова (за професійним спрямуванням)» на III курсі спеціальностей «Дошкільна освіта» й «Організація виробництва», на IV курсі спеціальності «Соціальна педагогіка» під час вивчення теми «Дотримання

синтаксичних та пунктуаційних норм у професійному спілкуванні»; «Основи редакторської майстерності» на II і III курсах спеціальності «Видавнича справа та редагування» під час практичних занять, зокрема у процесі виконання студентами вправ, спрямованих на редагування тексту; «Типологія помилок» на III курсі спеціальності «Видавнича справа та редагування» під час вивчення тем «Помилки стосовно конкретних норм редагування як об'єкт уваги редактора», «Лінгвістичні помилки, їх значення та види», «Основні типи мовних помилок», «Комунікативні помилки», зокрема у процесі роботи над опануванням типології синтаксичних та пунктуаційних помилок; «Текстознавство» на III курсі спеціальності «Видавнича справа та редагування» під час вивчення специфіки реалізації когезії у текстах різних стилів. Це дало змогу дійти висновку про ефективність експериментальної методики і широкі можливості щодо використання її.

Експериментальна перевірка запропонованої методики формування мовної особистості студента багатoproфiльного коледжу в процесі навчання синтаксису української мови дала змогу визначити найбільш оптимальні шляхи формування мовної, мовленнєвої, соціокультурної й комунікативної компетентностей у процесі застосування групи окреслених методів.

Результати формувального етапу педагогічного експерименту підтвердили ефективність запропонованої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах, оскільки здобуті дані контрольного зрізу засвідчили, що в студентів експериментальних груп рівень сформованості мовної особистості вищий, і вони мають вищий рівень володіння когнітивними й комунікативними вміннями та навичками, ніж студенти контрольних груп. Загальні показники рівнів сформованості мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах подано в таблиці 2.

Таблиця 2

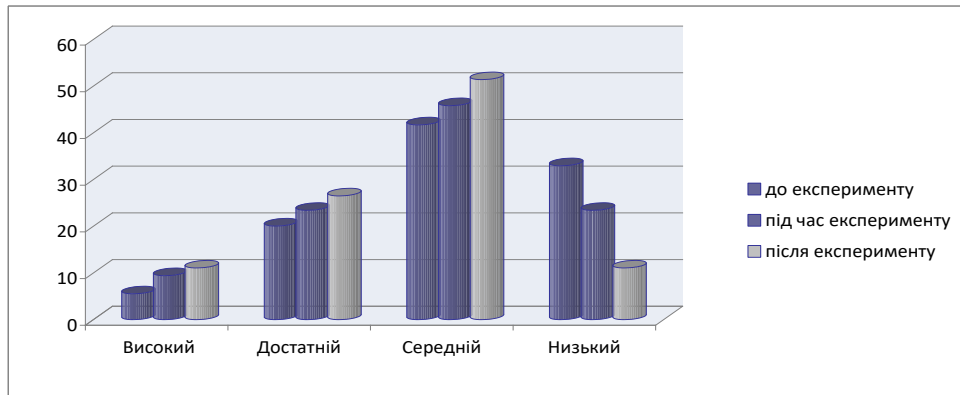
**Динаміка рівнів сформованості мовної особистості студента
багатoproфiльного коледжу в процесі навчання синтаксису**

Високий рівень		Достатній рівень		Середній рівень		Низький рівень	
ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
5,52	3,56	13,23	10,58	25,66	21,17	5,52	14,72

Аналіз результатів контрольного зрізу засвідчив значне зменшення кількості студентів, які виявили низький рівень сформованості мовної особистості в експериментальних групах порівняно з контрольними (на 6,1 %); кількість студентів, які продемонстрували середній рівень – на 10,9 %. Дані таблиці підтверджують, що значно зріс в експериментальних групах і показник студентів, що виконали й захистили проект на високому рівні (6,3 %).

Порівняльний аналіз рівнів сформованості мовної особистості студентів експериментальних груп коледжу до експериментального навчання, під час та після нього подано в діаграмі 1.

**Порівняльний аналіз рівнів сформованості мовної особистості студентів
багатопрофільного коледжу до експериментального навчання,
під час та після нього (експериментальні групи)**

Дані діаграми дають змогу стверджувати, що кількість студентів експериментальних груп, які виявили високий і достатній рівні сформованості ключових компетентностей помітно зросла, порівняно з рівнем виявленим студентами контрольних груп. Вона становила 37,54 % і порівняно з результатами констатувальних зрізів, збільшилася на 11,98 %, а з результатами діагностичних зрізів, що проводилися під час формувального етапу педагогічного експерименту – на 4,74 %. Як видно з діаграми, на кінець експериментально-дослідного навчання студенти продемонстрували досить високий рівень сформованості мовної особистості, зокрема високого рівня досягли 11,05 %, достатнього – 26,49 %. Результати контрольного зрізу подано у таблиці 3.

Таблиця 3

Результати контрольного зрізу

№ з/п	Показники (кількість студентів / у відсотках)							
Рівні	ВР		ДР		СР		НР	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
1	10/ 6,57	8/5,29	29/ 19,07	26/ 17,21	102/ 67,1	91/ 60,26	11/ 7,23	26/ 17,21
2	8/ 9,52	4/ 4,7	23/ 27,38	13/ 15,29	35/ 41,66	24/ 28,23	18/ 21,42	44/ 51,76
3	17/ 15,31	11/ 10	43/ 38,73	39/ 35,45	44/ 39,63	38/ 34,54	7/ 6,3	22/ 20,01
4	8/ 17,77	5/ 11,11	11/ 24,44	8/ 17,77	23/ 51,11	14/ 31,11	3/ 6,66	18/ 40,01
5	5/ 11,9	3/ 6,81	9/ 21,42	6/ 13,63	19/ 45,23	17/ 38,63	9/ 21,42	18/ 40,9

Здобуті результати експериментально-дослідного навчання підтвердили ефективність пропонованої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатопрофільних коледжах, яку доцільно впроваджувати в практику вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації.

ВИСНОВКИ

1. У дослідженні з'ясовано, що поняття «мовна особистість» у лінгводидактиці розглядається неоднозначно, з погляду цільового й методичного

підходів, має міждисциплінарний характер, що зумовило необхідність урахування здобутків з обраної проблеми різних галузей знань. Ключове поняття дослідження *«мовна особистість студента багатoproфільного коледжу»* витлумачено як надскладне системне утворення, що характеризується здатністю до саморозвитку й самовдосконалення, із сукупністю ключових і предметних компетентностей, визначених загальними вимогами до мовної освіти молодших спеціалістів; як мобільну особистість, діяльність якої спрямовано на формування емоційно-ціннісних орієнтацій, тобто усвідомлення, сприймання, осмислення й застосування здобутих знань, набутих умінь і навичок в умовах конкретної ситуації. *Інтеграцію підходів до формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису* у дослідженні тлумачимо як органічне поєднання низки принципів, підходів, педагогічних технологій, методів, прийомів і засобів навчання, з урахуванням необхідності формування й удосконалення ключових та предметних компетентностей, визнаючи домінуючим аспектом розвиток синтаксичних умінь і навичок на функційно-стилістичній основі.

2. У дисертації систематизовано теоретико-практичні аспекти формування мовної особистості студентів багатoproфільних коледжів, запропоновано розв'язання наукового завдання шляхом теоретичного обґрунтування, розроблення та експериментальної перевірки методики формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу у процесі навчання синтаксису української мови.

3. Аналіз методичного забезпечення в аспекті досліджуваної проблеми дав змогу констатувати, що, попри значну кількість підручників і навчальних посібників, що застосовуються в освітньому процесі багатoproфільного коледжу й донині не втрачає актуальності проблема розроблення методичних рекомендацій, системи вправ і завдань для формування мовної особистості у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах.

4. Розроблено критерії оцінювання (*вербально-граматичний, когнітивний, прагматичний*) і рівні сформованості мовної особистості студентів багатoproфільних коледжів у процесі навчання синтаксису на основі вимог до знань, умінь і навичок, визначених навчальною програмою. Виокремлено показники й дієві вияви складників формування мовної особистості, що дало змогу визначити рівень їх розвитку у студентів багатoproфільних коледжів (*високий, достатній, середній, низький*). Аналіз результатів констатувального етапу педагогічного експерименту, проведеного на базі вищих навчальних закладів I-II рівнів акредитації, дав змогу виявити недостатній рівень сформованості в студентів ключових і предметних компетентностей, необхідних для становлення їх мовної особистості. Спостереження за освітнім процесом підтвердило, що причиною цього є недостатнє усвідомлення викладачами змісту роботи над формуванням мовної особистості студентів у процесі навчання синтаксису.

5. Розроблена методика формування мовної особистості студентів багатoproфільних коледжів у процесі навчання синтаксису побудована відповідно до трирівневої структури мовної особистості. Вагомим складником

експериментальної методики формування мовної особистості студента багатoproфiльного коледжу в процесі навчання синтаксису української мови визначено принципи навчання, які зумовили вибір дидактичного матеріалу, методів і прийомів його засвоєння, специфіку організації освітнього процесу: *загальнодидактичні, лінгводидактичні, специфічні, синергетичні*. Результативності запропонованої методики сприяло виділення з-поміж пропонованих під час експерименту вправ і завдань таких, що спрямовані на формування конкретного рівня мовної особистості студента. Найбільш ефективними виявились: для формування вербально-граматичного рівня – репродуктивні, конструктивні й дослідницькі; для формування когнітивного рівня – когнітивно-діяльнісні, когнітивно-пошукові, когнітивно-творчі; для формування прагматичного рівня – проблемно-пошукові, проблемно-ситуативні й творчо-комунікативні вправи. Контрольні зрізи, проведені за результатами впровадження експерименту, підтвердили ефективність розробленої методики. Аналіз результатів контрольних робіт студентів експериментальних і контрольних груп засвідчив, що рівень сформованості мовної особистості у студентів експериментальних груп загалом підвищився на 11,9 %. Як засвідчило дослідження, опанування синтаксису української мови студентами багатoproфiльних коледжів на основі інтеграції педагогічних підходів до формування мовної особистості сприяє підвищенню рівня знань теоретичного матеріалу з синтаксису (граматикону), загальної культури мовлення студентів, готовності до адекватного вибору мовленнєвих одиниць відповідно до комунікативної мети й ситуації спілкування (прагматикону), формуванню усвідомленого ставлення до української мови як культурної, інтелектуальної й духовної цінності, розширенню концептуальної картини світу (тезаурусу), розвитку інтелектуально-творчих здібностей (зокрема дивергентного мислення), формуванню мовної, мовленнєвої, соціокультурної й комунікативної компетентностей (цілісної мовної особистості).

Проведене дослідження не претендує на вичерпність у висвітленні всіх аспектів проблеми, а лише відбиває основні положення цієї роботи. Потребують подальшого вивчення особливості формування інваріативного складника мовної особистості студента в контексті нової (синергетичної) парадигми освіти. Перспективи дослідження вбачаємо також у розробленні положень щодо особливостей формування когнітивного рівня мовної особистості та впливу на нього явища мовної атракції.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації

1. Обєда В. О. (Микитенко В. О.) Використання технології проблемного навчання у процесі вивчення синтаксису української мови студентами II-го курсу коледжу / В. О. Обєда // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 16. Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: збірник наукових праць. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2013. – Спец. вип. – Актуалітети філологічної освіти та науки. – С. 161–165.

2. Микитенко В. О. Структурно-семантичні особливості вивчення складнопідрядних речень студентами багатoproфільних коледжів / В.О.Микитенко // Проблеми підготовки сучасного вчителя: збірник наукових праць Уманського державного університету імені Павла Тичини. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – Випуск 11. – С. 32–40.

3. Микитенко В. О. Синкретизм синтаксичних конструкцій як засіб формування дивергентного мислення у студентів коледжу / В. О. Микитенко // Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки: збірник наукових праць. – № 4 (51), грудень 2015. – Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2015. – С. 115–119.

4. Микитенко В. О. Формування мовної особистості студентів багатoproфільного коледжу під час вивчення синтаксису / В. О. Микитенко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – В. 2, Ч. 2. – С. 293–299.

5. Микитенко В. О. Синергія педагогічних технологій під час вивчення односкладних речень студентами коледжу / В. О. Микитенко // Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Педагогічні науки: зб. наук. пр. – Вип. 3. – Бердянськ: ФОП Ткачук О. В., 2015. – С. 195–200.

6. Микитенко В. О. Моделювання мовної особистості на засадах синергетичного підходу / В. О. Микитенко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – Умань: ФОП Жовтий О. О., 2015. – В. 2. – С. 271–276.

7. Mykytenko V. O. Synergetic approach in a language education / V. O. Mykytenko // Central European Journal for Science and Research. – № 14 (27). – Praha: Publishing house Education and Science, 2016. – С. 24–30.

8. Микитенко В. О. Психологічні особливості формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу у процесі вивчення синтаксису / В. О. Микитенко // Науковий журнал “Молодий вчений” – № 3 (30) березень, 2016. – Херсон: ТОВ “Видавничий дім “Гельветика”, 2016. – С. 401–405.

Опубліковані праці апробаційного характеру

9. Микитенко В. О. Синергетичний підхід до наукової роботи з синтаксису української мови у багатoproфільному коледжі / В. О. Микитенко // Матеріали за 10-а міжнародна научна практична конференція, «Achievement of high school». – Том 12. Філологічні науки. – София: «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – С. 12–18.

10. Микитенко В. О. Лінгводидактичні особливості вивчення синтаксису української мови студентами багатoproфільних коледжів / В. О. Микитенко // «Філологічні науки: історія, сучасний стан та перспективи досліджень»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 24-25 жовтня 2014 р. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2014. – С. 72–76.

11. Микитенко В. О. Психологічні передумови вивчення синтаксису української мови студентами багатoproфільних коледжів / В. О. Микитенко // Сучасна філологія: теорія і практика: матеріали міжнародної науково-практичної

конференції, м. Одеса, 7-8 листопада 2014 р. – Одеса: Міжнародний гуманітарний університет, 2014. – С. 22-26.

12. Микитенко В. О. Мовна особистість як атрактор лінгводидактики / В. О. Микитенко // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Cutting-edge science». – Volum 17. Philological sciences. – Sheffield, 2015. – С. 7–10.

13. Микитенко В. О. Фактори впливу на функціонування мовної особистості як синергетичної системи / В. О. Микитенко // «Сучасні наукові дослідження представників філологічних наук та їхній вплив на розвиток мови та літератури»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції: м. Львів, 10-11 квітня 2015 р. – У 2-х частинах. – Львів: ГО «Наукова філологічна організація «ЛОГОС», 2015. – Ч. 2. – С. 23–26.

14. Микитенко В. О. Розвиток теорії мовної особистості: хронологічний аспект / В. О. Микитенко // «Формування мовної особистості інформаційної доби»: Матеріали всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції: м. Київ, 30 травня 2017 р. – Режим доступу: <http://conf.kubg.edu.ua/index.php/courses/fmoid/paper/viewFile/181/176>.

АНОТАЦІЯ

Микитенко В. О. Формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська мова). – Київський університет імені Бориса Грінченка. – Київ, 2018.

Робота є теоретико-експериментальним дослідженням проблеми формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфільних коледжах. У дослідженні обґрунтовано теоретичні засади формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису; уточнено зміст понять *«мовна особистість студента багатoproфільного коледжу»*, *«інтеграція підходів до формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису»*; з'ясовано лінгводидактичні умови формування мовної особистості студента багатoproфільного коледжу в процесі навчання синтаксису, успішність формування якої залежить від використання ефективних форм (фронтальна, колективна, робота в групах, індивідуальна робота), методів (традиційних: бесіда, спостереження над мовним матеріалом, робота з підручником, метод вправ, розповідь учителя; інтерактивних: мозковий штурм, подіумна дискусія, дискусія-симпозіум, панельна дискусія, ситуативне моделювання, метод проєктів; робота в парах, малих групах, розігрування ситуації за ролями; організація рефлексії пізнавальної діяльності), прийомів і засобів навчання (підручники, електронні посібники, спеціально дібраний дидактичний матеріал, таблиці, схеми, тексти, словники, телепередачі, відеозаписи, диктофонні записи, комп'ютерні програми, мультимедійні презентації), визначено критерії (вербально-граматичний, когнітивний, прагматичний) з відповідними показниками й

рівні сформованості мовної особистості в студентів багатoproфiльного коледжу в процесі навчання синтаксису (високий, достатній, середній, низький).

Результати контрольного етапу педагогічного експерименту підтвердили ефективність пропонованої методики формування мовної особистості студента у процесі навчання синтаксису в багатoproфiльних коледжах.

***Ключові слова:** мовна особистість, складники мовної особистості, мовна особистість студента багатoproфiльного коледжу, інтеграція підходів до формування мовної особистості студента багатoproфiльного коледжу в процесі навчання синтаксису.*

АННОТАЦИЯ

Микитенко В. А. Формирование языковой личности студента в процессе обучения синтаксиса в многопрофильных колледжах. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.02 – теория и методика обучения (украинский язык). – Киевский университет имени Бориса Гринченко. – Киев, 2018.

Работа является теоретико-экспериментальным исследованием проблемы формирования языковой личности студента в процессе обучения синтаксиса в многопрофильных колледжах. В исследовании обоснованы теоретические основы формирования языковой личности студента многопрофильного колледжа в процессе обучения синтаксиса; уточнено содержание понятий «языковая личность студента многопрофильного колледжа», «интеграция подходов к формированию языковой личности студента многопрофильного колледжа в процессе обучения синтаксиса»; выяснено лингводидактические условия формирования языковой личности студента многопрофильного колледжа в процессе обучения синтаксиса, успех формирования которой зависит от использования эффективных форм (фронтальная, коллективная, работа в группах, индивидуальная работа), методов (традиционных: беседа, наблюдение за языковым материалом, работа с учебником, метод упражнений, рассказ преподавателя; интерактивных: мозговой штурм, подиумная дискуссия, дискуссия-симпозиум, ситуативное моделирование, метод проектов, работа в парах, малых группах, разыгрывание ситуации по ролям, организация рефлексии познавательной деятельности), приемов и средств обучения (учебники, специально подобранный дидактический материал, таблицы, схемы, тексты, словари, телепередачи, видеозаписи, диктофонные записи, компьютерные программы, мультимедийные презентации), определены критерии (вербально-грамматический, когнитивный, прагматический) и соответствующие показатели и уровни сформированности языковой личности у студентов многопрофильного колледжа в процессе обучения синтаксиса (высокий, достаточный, средний, низкий).

Результаты контрольного этапа педагогического эксперимента подтвердили эффективность предложенной методики формирования языковой личности студента в процессе обучения синтаксиса в многопрофильных колледжах.

Ключевые слова: языковая личность, составляющие языковой личности, языковая личность студента многопрофильного колледжа, интеграция подходов к формированию языковой личности студента многопрофильного колледжа в процессе обучения синтаксиса.

ANNOTATION

Mykytenko V.O. Formation of student's language identity in the process of teaching syntax in multi-disciplinary colleges. Dissertation for the degree of a candidate of pedagogical sciences in specialty 13.00.02 – theory and methods of teaching (Ukrainian language). – Boris Grinchenko University of Kyiv. – Kyiv, 2018.

The work is a theoretical and experimental study of the problem of formation of a student's language identity in the process of teaching syntax in multi-disciplinary colleges. The research substantiates the theoretical principles of formation of the language identity of a student of a multi-disciplinary college in the process of teaching syntax; the content of the concepts "the language identity of the student of the multidisciplinary college" is specified, "the integration of approaches to the formation of the language identity of the student of the multidisciplinary college in the process of teaching syntax"; The lingvodidactic conditions for the formation of the language identity of the student of the multidisciplinary college in the process of learning syntax are determined, the criteria (verbal-grammatical, cognitive, pragmatic) with the corresponding indicators and the level of formation of the language identity in the students of the multidisciplinary college in the process of teaching syntax (high, sufficient, medium, low).

On the basis of the study and analysis of scientific and methodological literature, such linguistic and pedagogical conditions for the implementation of the integration of approaches to the formation of the language identity of a student of a multidisciplinary college were identified in the process of teaching syntax: giving priority to learning syntax for communicative principles, which contributed to the development of skills to correctly build and use syntactic constructs of various types in speech; depending on the conditions of a particular communication situation; enhancement of functionally-stylistic orientation in the consideration of syntactic units during the study of theoretical material; the study of syntactical units in the unity of their content, form, functions and interrelations with other language units, which ensured the formation of a coherent language picture of the world and conscious language proficiency; use of a specially enclosed system of exercises and tasks based on coherent texts of different styles, types and genres; creating a system of exercises and tasks for all sections of the syntax as a component of content of the Ukrainian language, a general component in the training of junior specialists.

The results of the control stage of the pedagogical experiment confirmed the effectiveness of the proposed method of forming the language identity of the student in the process of learning syntax in multi-disciplinary colleges.

Key words: language identity, components of language identity, language identity of a student of multidisciplinary college, integration of approaches to the formation of the language identity of a student of a multidisciplinary college in the process of teaching syntax.